

Աստվածատուր Տեր-Թովմասյան¹

ԴԱՎԱՃԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՍԿՈՒՐՍԸ

ՀԱՅ – ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Ռուսաստանը աղետալի արագությամբ կորցնում է իր ազդեցությունը Հայաստանում, և Մոսկվայի նկատմամբ Երևանի աշխարհաքաղաքական ուղղվածության կողմնակիցների շարքերը, կարելի է ասել, երկրաչափական պրոգրեսիայով նոսրանում են: Բայց, միևնույն ժամանակ, Ռուսաստանի Դաշնության համար գլխավոր մարտահրավերը պետք է համարել ոչ թե հայաստանյան իշխող վերնախավի մեջ արևմտամետ քաղաքական ուժերի և, նույնիսկ, բացահայտ ռուսաֆոր տարրերի ներթափանցելու խնդիրը, այլ՝ հիասթափությունը Մոսկվայի քաղաքականությունից, որն ընդգրկում է հայ հասարակության լայն շերտեր: Չէ՞ որ Հայաստանում «վերևները» որոշակի ժամանակահատվածից հետո կարող են փոխարինվել ներքին ու արտաքին աշխարհաքաղաքական գործընթացների ազդեցությամբ կամ, ծայրահեղ դեպքում, որոշակի հանգամանքներից ելնելով, կարող են իրենք արմատապես փոփոխել սեփական մոտեցումները Ռուսաստանի նկատմամբ, մինչդեռ Կրեմլի պահվածքից խոր հիասթափությունը «ներքևներում» չի կարող ենթարկվել արագ և հեշտ կերպափոխության: Հատկապես, երբ այդ հիասթափությունը գալիս է «դավաճանություն» հասկացության մասին պարզունակության հասնող միամիտ ժողովրդական ընկալումից:

Հենց այսպես և ոչ այլ կերպ է ընկալվում Մոսկվայի և Անկարայի մերձեցումը հայ հասարակության մի զգալի մասի կողմից, ինչն անխուսափելիորեն պետք է հանգեցնի, պատկերավոր ասած, Հայաստանի աշխարհաքաղաքական «ակցիաների» փլուզմանը և, հետևաբար, ցավալի ռազմական պարտությանը Ադրբեյջանին: Հայաստանում և դրա շուրջը անվտանգության հավասարակշռության փլուզումը, և հայ ժողովրդի անդադար զգացմունքային սթրեսի, հիասթափության, հուսալքության և վաղվա օրվա նկատմամբ վախի ճիրաններում գտնվելը կրկին վերակենդանացրին դավաճանության թեման, որը հայկական պատմագրություն մեջ վաղուց չէր չարչրկվել, որպես, թերևս, վերահաս վտանգների հիմնական պատճառ:

Փորձելով ըմբռնել և բացատրել իրենց պատմության որոշակի փուլերում մեծ պարտությունների ձախողումների և անհաջողությունների պատճառները՝ հայերը զանգվածային գիտակցության մակարդակում գործնականում գրեթե միշտ այս սահմանումը մտցրել են դիսկուրսի մեջ՝ դրանով իսկ առաջնորդվելով իրադարձությունների վերլուծության ավելի շատ հուզական, քան տրամաբանական մոտեցմամբ: Ակնհայտ է հերթական

¹ Մշակութաբան, սոցիոլոգ:

պատմական աղետը բոլորին և ամեն ինչում համընդհանուր և համատարած դավաճանության վերացական հասկացության հետ կապելու հասարակ հայերի փորձերի սխալ լինելը, սակայն դա չի բացառում հիմնականում առանձին անհատներին կամ անհատների խմբերին առնչվող ապացույցների վրա հիմնված դավաճանության օրինակների առկայությունը: Հարցը միայն այն է, որ հայերին, ասենք, ոչ միշտ է հաջողվել ճիշտ դասակարգել պատմական ծախողումների օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ պատճառները և իրենց իշխանների, զորահրամանատարների կամ դաշնակիցների դավաճանության առանձին դրվագները չկապել խորքային՝ պատճառահետևանքային կապերի համատեքստում ավելի նշանակալի և լայնածավալ գործոնների հետ, որոնք էլ իրադարձությունները տարել են անշրջելի պատմական ընթացքով:

Այսպիսով, Հայաստանում մեծանում է դժգոհությունը Մոսկվայի գործողությունների նկատմամբ, և այն ակնհայտորեն սնուցվում է «արևմտամետ կուրսին» հավատարիմ մնացող իշխանությունների և նրանց սպասարկող որոշակի հասարակական-քաղաքական շրջանակների կողմից: Բայց այս տրամադրությունները աստիճանաբար ընդգրկում են հայ հասարակության նույնիսկ այն շերտերը, որոնք իրենց չեն համարում Ն. Փաշինյանի և նրա կուսակցության ստատիկ-անփոփոխ ընտրազանգվածի մաս, և որոնք, ավանդաբար, հավատարիմ էին Ռուսաստանին մի շարք գործոնների պատճառով (կրթություն, աշխատանք/ ձեռնարկատիրություն ՌԴ-ում, կարոտախտ ԽՍՀՄ-ի նկատմամբ և այլն): Եվ այս խմբերի շրջանում Ռուսաստանի նկատմամբ վերաբերմունքի վատթարացման հիմնական աղբյուրն այլևս ոչ թե սովորական հակառուսական քարոզչությունն է, այլ՝ «պատմական եղբայրության» մասին հայտարարված կարգախոսների և «գետնի վրա» իրերի իրական վիճակի միջև իրենց զգացած սուր հակասությունը, ինչը հեռանկարում Մոսկվայի և Երևանի միջև հարաբերություններին ոչ մի լավ բան չի խոստանում:

Իսուպը հարավային ճակատում ռուսական քաղաքականության կուրսի՝ իր ավանդական պետական շահերի բյուրեղացման մասին է՝ թուրք-ադրբեջանական տանդեմին և դրա ծրագրերին զուգահեռ արտահայտված ռազմավարական կողմնորոշմամբ: Ակնհայտ է, որ մահացու վտանգավոր մրցակիցների նկատմամբ Մոսկվայի նման վարքագիծը յուրայինների համար, ինչպես համարում են Հայաստանում, առնչվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների մի ամբողջ կծիկի հետ, որոնք միասին վերցված գերազանցում են թուրքերի և նրանց արբանյակների հետ մերձեցման քաղաքականության ՌԴ համար բացասական կողմերը: Հնչեցված «օբյեկտիվ գործոնները» ներառում են Կրեմլի և Սմոլենսկայա հրապարակի պլանները՝ որպես էրդոլանյան Թուրքիան արևմտյան ճամբարից հնարավորինս հեռու «դուրս բերելու», իսկ նվազագույնը՝ ուկրաինական իրադարձություններում «հարաբերական չեզոքության» երկարացմանը հասնելու խնդիր: Ինչ-որ տեղ դրանց թվում են Կրեմլի հույսերը՝ պահպանելու Արևմտյան աշխարհի հետ «բարեկամ» Թուրքիայի ենթակառուցվածքների միջոցով կապը, ինչը կապահովի իր նկատմամբ պատժամիջոցների շրջանցումը, իսկ հեռանկարում՝ դեպի Արևմուտք ածխաջրածնային ռեսուրսներ արտահանելու նոր լոգիստիկ շղթաների ստեղծումը: Ռուսաստանի Դաշնության համար որպես մեկ այլ ծանրակշիռ գործոն է

դիտարկվում Բոսֆորի և Դարդանելի նեղուցների խնդիրը. դրանցով ազատ անցուդարձը Մոսկվային թույլ է տալիս պահպանել իր ռազմաճովային ուժերի կենսական գործունեությունը Միջերկրական ծովում, ինչը նշանակում է՝ չվատնել Սիրիայում և ամբողջ Մերձավոր Արևելքում մեծ գնով ձեռք բերված ազդեցությունը: Ընդսմին, էրդողանյան Թուրքիայի՝ նեղուցների նկատմամբ ներկայիս վերահսկողության ռեժիմը հետ է պահում ՆԱՏՕ-ի մյուս երկրներին՝ իրենց ներկայությունը Սև ծովում բազմապատկելուց, ինչը մեծապես հեշտացնում է Ուկրաինայում իր նպատակներին հասնելու Մոսկվայի խնդիրը:

Յուզակը կարելի է շարունակել, բայց վերը նշվածը բավական է: Այստեղ հարկ է հիշատակել նաև «սուբյեկտիվ գործոնները», որոնց, առաջին հերթին, վերաբերում է ռուսական շուկայում թուրքական և ադրբեջանական կապիտալի գործունեության մեջ անձնական շահագրգռվածություն ունեցող գործիչների մի ամբողջ համաստեղության ներկայության փաստը ռուսական քաղաքական վերնախավի շարքերում: Այստեղ կարելի է դասել նաև ՌԴ ֆինանսատնտեսական վերնախավի և պետական գերընկերությունների չափազանց, իսկ որոշ դեպքերում՝ անսահմանափակ ազդեցությունը երկրի քաղաքական և դիվանագիտական ուղեգծի վրա, ինչը հաճախ հանգեցնում է արտաքին աշխարհի նկատմամբ համակարգված քաղաքականության կազմաքանդմանը, հիմնարար առաջնահերթությունների խախտման ու երկրի երկարաժամկետ աշխարհառազմավարական շահերի նկատմամբ կողմնորոշման կորստի: Այս ամենը, Թուրքիայի հետ հարաբերությունների օրինակով, ակնհայտորեն դրսևորվում է ռուսական շահերի ավանդական անձեռնմխելի շերտերի համատարած զիջմամբ:

Մի խոսքով, Մոսկվային Անկարայի հետ շահերի համաժամանակացման մղող պատճառների շրջանակը կարող է բավականին լայն և արդարացված թվալ՝ սկսած Դուգինի ընկալմամբ Եվրասիականության գաղափարական հայեցակարգից և, վերջացրած ռուս որոշակի պաշտոնյաների և քաղաքական գործիչների մանրախնդիր-հաշվարկային շահերով:

ՀՀ՝ «դրամաշնորհային պարտավորություններով» չձանրաբեռնված փորձագիտական հանրությունը, ինչպես նաև լուսավորված հասարակայնության լայն շրջանակները, միանգամայն գրագետ կերպով պատկերացնում են պատճառների ու խնդիրների թնջուկի այն նրբերանգները, որոնք դրդել են ՌԴ-ին սերտորեն համագործակցելու թուրք-ադրբեջանական տանդեմի հետ, ինչպես միանգամայն տրամաբանական եզրակացություններ անում, թե Հայաստանի համար ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ Կրեմլի կողմից իր մերձավորարևելյան քաղաքականության վերափոխումը:

Եվ կարելի է հանգել այն եզրակացությանը, որ Թուրքիային «լոյալացնելու» աշխարհաքաղաքական և պատմական նման լայնամասշտաբ գործարքի համար Ռուսաստանից կպահանջվի համապատասխան վճար: Չէ՞ որ «Աքքույու» ատոմակայանի գործարքը, Անկարային Էս-400 զենիթահրթիռային համակարգերի և, մասամբ, տեղում դրանց արտադրության տեխնոլոգիաների վաճառքը, Թուրքիան գազային հանգույցի վերածելու և այլ նախագծերը, ամենևին էլ չեն ծածկում Մոսկվայի «պարտքը», ինչպես որ այն ապարդյուն կերպով փորձում են ներկայացնել որոշ ռուսաստանյան քաղաքական գործիչներ և

փորձագետներ: Իրականում վճարը շատ ավելի դիֆերսիֆիկացված է և ներառում է վճարման տարբեր եղանակներ՝ հաշվի առնելով շիման կետերի և ռուսական ու թուրքական շահերի բախման շատ լայն շրջանակը: Իսկ «թուրքական չեզոքության» հաշվարկի տարրերից մեկն է համարվում ՌԴ հրաժարումը ՀՀ ամբողջական պաշտպանությունից և երկրի ինքնիշխանության երաշխիքներից: Հենց այդպես և ուրիշ ոչ մի կերպ: Հայ հասարակության մեջ գնալով ամրապնդվում է այն համոզմունքը, որ Անկարան բարեհաջող կերպով Մոսկվայից վաստակել է ղարաբաղյան հարցում ստատուս-քվոն արմատապես փոխելու, Հարավային Կովկասում անվտանգության հավասարակշռությունը խախտելու և Հայաստանի ներքին գործերի վրա լայնածավալ ազդեցություն ստեղծելու իրավունքը:

Անիմաստ է այստեղ թվարկել Մոսկվայի գործողությունների տեսանկյունից, մեղմ ասած, համանման ամրագրված դաշնակցային պարտավորությունների ամբողջ ցանկը՝ սկսած 2013 թվականից ի վեր Ադրբեջանին հարձակողական զենքի վաճառքի բազմամիլիարդանոց գործարքներից և ավարտվելով 2022 թ. սեպտեմբերյան Բաքվի ագրեսիայի նախօրեին հայ-ադրբեջանական սահմանի իրենց դիրքերից ռուսական ուժերի լուռ դուրսբերմամբ: Այս ամենի մասին շատ է խոսվել ու գրվել: Մենք միայն նկատենք, որ տեղեկատվության այս ողջ զանգվածը և դրա վերլուծությունը միասին վերցված, հիմք են տալիս հայ հասարակության՝ պուտինյան Ռուսաստանին նախկինում հավատարիմ լայն շերտերին և հասարակական-քաղաքական ուժերի շոշափելի մասին՝ համոզվելու դաժան, ցավոտ, բայց հաշվի առնելու համար անհրաժեշտ հետևյալ ճշմարտության մեջ. Կրեմլը, նախաշեմին հավասարակշռելով ռուս-ուկրաինական պատերազմը, Ռուսաստանի Դաշնության և Արևմուտքի միջև, լայնածավալ առճակատման վերածվելուց, հույս ունենալով հետ պահել Թուրքիային հակառուսական բլոկի մեջ «ցատկելուց», հաջորդական «մասնաբաժիններով» զիջում է ՀՀ շահերը:

Այդպիսով, երկրի հասարակական-քաղաքական, լրագրողական և փորձագիտական համայնքում Հայաստանի արևմտամետ շրջանակների կողմից մշակված «ռուսական դավաճանության» տեսությունը ստեղծվում է պարարտ հողի վրա՝ հասարակության ընկալման մեջ վերածվելով 44-օրյա պատերազմում պարտության և շղթայական ռեակցիայով դրան հաջորդած անախորժությունների հիմնական գործոնի: Թե՛ հայ քաղաքական կյանքի ռուսամետ շրջանակների թույլ առարկությունները, թե՛ Մոսկվայի հեղինակությունը վերականգնելու նրանց անկենդան փորձերը իզուր են՝ համեմատած մամուլում հակառուսական արշավի հնչեղության հետ և անարդյունավետ են պայքարելու լայն հասարակայնության հիասթափության դեմ, հատկապես՝ երիտասարդների և միջին տարիքի մարդկանց շրջանում:

Թվում էր, թե հենց Մոսկվայի համար չափազանց տհաճ այս իրավիճակը պետք է դառնա ռուսական կողմի խորը մտորումների և վերլուծության առարկա, որպեսզի նպաստի իր փորձագիտական հանրության և լրատվամիջոցների քաղաքական ու տեղեկատվական աշխատանքին՝ գոնե մասամբ վերականգնելու նախկին դիրքերը՝ ՀՀ-ում երկարաժամկետ ներկայության հեռանկարով: Սակայն Հայաստանում, Ռուսաստանի կողմից ռացիոնալ քայլերի փոխարեն, չգիտես ինչու տեսան դավաճանության մասին արշավի հայելային պատկերը, այս

անգամ՝ հայկական: Տեղեկատվական հոսքերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ռուսական լրատվամիջոցները, վերլուծական կենտրոնները և հասարակական քաղաքական հարթակները, ըստ երևույթին, պաշտոնական իշխանությունների իմացությամբ և, հավանաբար, նրանց անմիջական ցուցումով, կազմակերպված տանում են Երևանը վարկաբեկելու քարոզչական գիծ՝ մեղադրելով նրան դաշնակցային փոխգործակցության քաղաքական, իրավական և բարոյական հիմքերը խախտելու մեջ:

Խոսքն, իհարկե, 2018 թ., այսպես կոչված, «թավշյա հեղափոխությունից» հետո ՀՀ քաղաքական ուժը և մերձիշխանական վերնախավը դեպի Արևմուտք վերակողմնորոշվելու մեղադրանքների, ինչպես նաև, ընդհանուր առմամբ, հակառուսական տրամադրությունների արհեստական խթանման մասին է: Վերջին մի քանի տարիների ընթացքում ռուսական հասարակության քաղաքականապես ակտիվ հատվածի գիտակցության մեջ հակահայկական տրամադրություններ սերմանելով թուրքամետ և ադրբեջանամետ լոբբիստական շրջանակների հիմնական նպատակից, ինչպես նաև կեղծիքների գործունեության ոլորտից է պրոխանով-դուգինամետ թախմորի պետական շովինիստական տարրերը սահուն հոսել է մարդկանց մեծ շրջանակի շահերի ոլորտ, որոնք նախկինում ավելի լոյալ էին Հայաստանին և աջակցում էին Կրեմլին: Մոսկվայի ադրբեջանամետ և թուրքամետ քայլերի ամբողջական և անառարկելի վերականգնումը, իբր «ի պատասխան Հայաստանի դավաճանական ստորությունների», այժմ, ակնհայտորեն, լիովին համահունչ է ՌԴ կառավարության ընդհանուր գաղափարական գծին, որն իր հասարակությանը իրազեկում է՝ հեռարձակելով տեղեկատվական հարթակների, վերլուծական նյութերի ու քաղաքական գործիչների հայտարարությունների միջոցով Երևանի՝ ռուսական հովանոցի տակից սեփական նախաձեռնությամբ հեռանալու մասին թեզը: Եվ ուրեմն՝ այժմ հերթը հասնում է երբեմն-երբեմն ռուսական մամուլում բռնկվող, «ուր պիտի փախչեն» ոճով նսեմացնող բառապաշարը փոխարինելու «Ռուսաստանը չպետք է պայքարի հայերի փոխարեն» ոճով՝ առանց այն էլ գերժողովրդական նարատիվով: Եվ այս միտումն այնքան է արմատացել Ռուսաստանում, որ այն արդեն իսկ հնչում է նախկինում հայերի նկատմամբ ամենահավատարիմ ռուս գործիչների և փորձագետների, և նույնիսկ հայ ներկայացող ռուս գաղափարախոս-վերլուծաբանների շրջանում: Եվ թերևս միայն մի քանիսը, ինչպես Նիկոլայ Պլատոշկինը, պատրաստ են շարունակել մատնանշել Մոսկվայի աններելի սխալը՝ Նիկոլ Փաշինյանի և նրա թիմի նկատմամբ իր բացասական վերաբերմունքը ողջ Հայաստանի, պետության և ժողովրդի վրա պրոյեկտելու հարցում:

Այս միտումը ռուսական բարեկամությունից հիասթափված հասարակական շրջանակներին նյարդայնացնում է ոչ պակաս, քան հենց այն փաստը, որ Ռուսաստանի Դաշնությունը հրաժարվել է իր դաշնակցային պարտավորություններից թե՛ երկկողմ ձևաչափով, թե՛ ՀԱՊԿ-ի միջոցով համագործակցության շրջանակներում: ՀՀ քաղաքացիները, ովքեր ընդդիմանում են Փաշինյանի իշխանությանը, ոչ առանց պատճառի, հակված են ընդունելու ներկայիս փաստացի արևմտամետ, հայ քաղաքական իշխանության ասոցացումը ամբողջ պետության և հասարակության հետ՝ որպես ռուսական քաղաքականության խորամանկություն: Ի վերջո,

հայերն իրենք շատ հստակ տարբերակում են ռուսական իշխող վերնախավին և արտաքին քաղաքական նախապատվությունների ընտրության հարցում ազատ հասարակությանը: Եվ հետևաբար, նրանք այս խորամանկությունը միանգամայն արդարացիորեն կապում են ռուսական կողմի՝ թուրք-ադրբեջանական տանդեմի հետ վեճերի և հակասությունների կծիկում հայկական պետական շահերը մի կողմ դնելու իրենց չկամությունը հիմնավորելու ռուսական կողմի «ծանր փաստարկ» կառուցելու փորձի հետ:

Բացի այդ, Հայաստանում ընդդիմադիր տրամադրություններով հասարակական շրջանակները նույնպես հակված չեն աչք փակելու ռուսական քաղաքական իսթեբլիշմենթի և Երևանի իրենց գործընկերների միջև բավականին երկար «բեղմնավոր համագործակցության» փաստի, ինչպես նաև Ն. Փաշինյանի հետ Կրեմլի և ՌԴ ԱԳՆ-ի «հարմարավետ աշխատանքի» մասին լայն հասարակայնությանն անհասանելի տեղեկատվության վրա:

Այս համատեքստում շատ տրամաբանական և ներդաշնակ է տեղավորել այն միտքը, որ 2020 և 2021 թթ. ո՛չ փողոցային պայքարի, ո՛չ էլ ՀՀ Ազգային ժողովի ընտրությունների ժամանակ Մոսկվան որևէ համակրանք չի հայտնել Փաշինյանի գլխավոր մրցակցի՝ ՀՀ նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի նկատմամբ: Բայց եթե ենթադրյալ աջակցությունն իրականում տեղի ունենար, ապա «արևմտամետ» Փաշինյանը դժվար թե կարողանար մնալ իշխանության ղեկին և շարունակեր Հայաստանի պետական և ազգային շահերի արմատական վերածակերպման այժմյան նկատելի գործընթացը: Այնպես որ, կարելի է ենթադրել, որ ՌԴ իշխանությունները ոչ միայն դեմ չեն Փաշինյանի բուռն գործունեությանը, որը համահունչ է էրդողանյան Թուրքիայի արտաքին քաղաքական ռեվիզիոնիստական դոկտրինին, այլ, ըստ էության, մեղակալից են այս ամբողջ տարօրինակ փոխգործակցությանը:

Տպավորություն է ստեղծվում, որ ռուս-հայկական հարաբերությունների և տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական գործընթացների շրջապտոպներում մեկդարյա վաղեմության համանման իրադարձությունները կարծես նույնությամբ կրկնօրինակվում են: Ի վերջո, այն ժամանակ ևս դաշնակցային հարաբերությունների հույսերով համակված, բոլշևիկյան Ռուսաստանն ամեն ինչ արեց, որպեսզի ապահովի քեմալականների հաղթանակը Ստամբուլում սուլթանական ռեժիմի նկատմամբ և դրանով իսկ Թուրքիային «հեռացնի» «թշնամական իմպերիալիստ անգլո-ֆրանսիացիների հետ դաշինքից»: Ռուսական պրոլետարիատի հետ «բարեկամության» դիմաց Քեմալին վճարելիս ընդունելի էր ամեն միջոց՝ փողը, զենքը, տարածքի այն հատվածները, որոնք սկզբում պոկվեցին Հայաստանի Առաջին Հանրապետությունից, իսկ հետո՝ նաև Խորհրդային Հայաստանից: Լենինի վճիռը, որը կայացվել էր Հայաստանի մասնատման այդ օրերին, միանշանակ էր՝ «*Ի պատասխան Դենիկինի հետ դաշինքի և համաշխարհային իմպերիալիզմի հետ համագործակցության*»: Այդ ժամանակ բոլշևիկյան Ռուսաստանը անխնա պատժեց Հայաստանին՝ վերջինիս միս և արյուն հանդիսացող Կարսը, Արդահանը, Նախիջևանը, Ղարաբաղը հանձնելով իր քեմալական ընկերներին: Բայց ավելի ուշ այդ գինը վճարեց նաև ինքը՝ «թուրքական բարեկամության» հանդեպ անխոհեմ հավատի համար՝ գլուխը խոնարհելով «Արևելքի բոլշևիզացման» կոտրված

տաշտակի առաջ: Մուստաֆա Քեմալի հրամանով գլխավոր թուրք բոլշևիկների խեղդումը Սև ծովում և ուրիշ հարյուրավորների ոչնչացումը Անատոլիայում, ԽՍՀՄ-ի հետ հարաբերությունների խզումն ու «ատելի իմպերիալիստների» հետ մերձեցումը և, վերջապես, միջազգային հարաբերությունների պատմության մեջ թերևս ամենաշոյլ գործարքի պատճառով բոլշևիկյան Ռուսաստանի հետ պատահած համընդհանուր խայտառակությունը՝ այս ամենը հենց Ռուսաստանի քաղաքական անհեռատեսության, հիմարության և դավաճանության համար հատուցման գինն էր...

Այն հիմա էլ է հասունանում, արդեն գործընթացը սկսվել է և եթե չդադարեցվի, ապա դրա հետևանքները Հայաստանին նորից արժենալու է մասնատում, եթե ոչ վերջնական մահ, իսկ Ռուսաստանին՝ թուրք-ադրբեջանական ծուղակում նոր փորձություններ, խաբեության ու նվաստացման ցավ:

Կարճ ասած, այսպիսին է Մոսկվայի արտաքին քաղաքական սալտոների ընկալումը, որը Հայաստանում ռուսամետության կտրուկ արժեզրկման պատճառ է դարձել: Կրկնենք, որ խոսքը հայ հասարակության՝ ավանդաբար Ռուսաստանի հետ համապարփակ բարեկամությանն ուղղված, այսպես կոչված, «գիտակից շերտի» և ազգային գաղափարախոսությանը համահունչ ձևավորված հասարակական-քաղաքական ուժերի մասին է, որոնք ՌԴ հետ մերձեցումը համարում են պատմական և քաղաքակրթական անհրաժեշտություն՝ Հարավային Կովկասում հայկական պետականության և հայկական ինքնության պահպանման համար: Խոսքը աղեկվատ, բավականին քաջատեղյակ լայն զանգվածների մասին է, ովքեր գիտակցում են ցանկացած պետության, այդ թվում՝ Ռուսաստանի արտաքին քաղաքական վարքագծի ռացիոնալացման գերիշխող սկզբունքը և ազգային շահերի գերակայությունը նրանց հակասող ցանկացած պարտավորությունների նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, մենք խոսում ենք նաև այն մարդկանց մասին, ովքեր վստահ են, որ պատմական նախախնամության և Աստծո կողմից օրհնված ռուսական տերության և նրա հիմնական դարավոր մեծության հիմնաքարը միշտ եղել է ճշմարտության, պատվի և բարոյականության եռամիասնությանը համապատասխան ապրելու և պատմություն կերտելու ցանկությունը: Գերագույն արժեքներ, որոնք արգելում են թշնամուն ի կեր հանձնել թույլ եղբորը, ընկերոջը, դաշնակցին..., նույնիսկ եթե նա շեղվել է խելամտության ճանապարհից և «կեղծիքի» ու «ստի գայթակղության» ենթարկվել:

Նման մարդկանց Հայաստանում հավերժ կորցնելը աններելի շոյլություն կլինի Մոսկվայի համար: Պարտվել այն օրերին, երբ ճակատագիրը նորից փորձության է ենթարկում ճշմարտության, պատվի և բարոյականության երդմանը հավատարիմ մնալու նրա հաստատակամությունը: Եվ միայն հավատարմությունն իր ընտրած առաքելությանը, այլ ոչ թե՛ զենքը, ռազմական ուժը կամ իշխանությունը, կորոշի շարունակե՞լ մնալ իբրև Ռուսաստանյան տերություն, թե՞, ինչպես շատ ու շատ կայսրություններ, անհետանալ պատմության քառուղիներում...